

НОВА СВЕСТ О УМЕТНОСТИ У ИТАЛИЈИ У XIV ВЕКУ

- Први наговештаји прекида са средњовековним схватањем уметности јавили су се у XIV веку у Италији. Данте Алигијери у књижевности, а Ђото у сликарству, закључили су средњовековну епоху и постали весници ренесансе, која је довела до пуне афирмације националне књижевности и уметности и појаве личности које прокламују ту нову уметност и критеријуме за њено оцењивање. Уз то, пробуђено је интересовање за антику, па природа почиње да се сагледава другим очима.
- Међу првим ауторима који су испољили интересовање за уметнике и њихова остварења били су велики италијански књижевници XIV столећа – Данте, Бокачо и Петрарка. ДАНТЕ посебно истиче Ђота. Сматра га највећим уметником тога доба, а не заборавља ни Чимабуа, његовог легендарног учитеља. БОКАЧО такође помиње Ђота, који се *бави оном уметношћу која се вратила на светлост и која је дуго векова била сахрањена због грешака оних који су сликали пре да би угодили очима незналица, него да би задовољили ум мудрих*. У природи не постоји ништа што тај велики сликар не би могао да представи са изузетном сликовитошћу. ПЕТРАРКА је чак намеравао да сачини један трактат о ликовним уметностима, који би се, судећи по забелешкама, ослањао на Плинија. Када говори о уметностима, он истиче вајарство, јер је од сликарства живље и ближе природи. Када је реч о уметницима, он својим савременицима противставља античке мајсторе. Ипак, високо цени стваралаштво сијенског сликара Симоне Мартинија и упоређује га са Вергилијем.
- **ФИЛИПО ВИЛАНИ** је 1381/82 написао књигу *О пореклу фирентинске државе и њеним знаменитим грађанима*. Међу животописима чувених људи налази се и неколико сликара; то су, након старог века, прве сачуване забелешке о животима уметника. Писане су под утицајем античких писаца. Према Виланију, особине уметника су узвишени ум, изузетно памћење и спретност осетљиве руке, док сликарско дело мора да буде природно и изгледа као да живи и дише. Када говори о фирентинским сликарима, наводи да су они васкрснули једну готово

мртву уметност, као што је Данте оживео поезију. Први је тим путем кренуо Чимабуе, подражавајући природу. Следио је Ђото, који је по умећу превазишао античке уметнике; благодарећи њему сликарство је поново стекло некадашњи углед и славу. Међутим, код Виланија још нема идеје о уметничком прогресу – када говори о Ђотовим настављачима он закључује да су они само понављали или покушавали да досегну дело свог великог учитеља.

- **ЧЕНИНО ЧЕНИНИ** (друга половина XIV века) је био ученик Ањела Гадија, чији је отац, Тадео Гади, учио код Ђота. О Ченинијевим уметничким остварењима се мало зна. Далеко је познатији по свом знаменитом трактату *Књига о уметности или трактат о сликарству*. У том делу се преплићу средњовековна и нова, ренесансна схватања. Спис је највећим делом збирка упутстава о бојама, сачињена у духу средњовековних назора, али је њено опште значење ново. Ченини је свестан да је Ђото *променио уметност сликања из грчке у латинску и претворио у модерну; да је његова уметност била савршенија него икад ичија*, као и да Ањело Гади *боји лепше и свежије од свога оца*, па жели да и друге поучи начину бојења Ањела Гадија истовремено са Ђотовом вештином. За разлику од Теофилуса, по коме је циљ уметничког учења украшавање Божијег храма, Ченини својим упутствима жели да подучи друге како да постану сликари. Уз упутства о техници и иконографији он расправља и о односу између ученика и учитеља (ученик учи код мајстора, у радионици која је организована по средњовековним начелима) и истиче сликање по природи (осећање за цртање је стил који се учи угледањем на мајстора и с њим треба стати наспрам природе). Ипак, уметност није само сликање по природи, нити је рад по примеру мајстора; природа треба да буде исправљена стилем, а стил природом. Истиче значај фантазије и личног стила, а еклектизам сматра препреком за стварање личног израза. Као основу уметности види цртање (цртеж пером као одраз идеје о слици) и бојење (залаже се за лепе боје, азуру и злато, али и за постепене светлотамне прелазе).
- У Фиренци је током XIV века обновљено интересовање за проблеме уметничког стваралаштва. Читав низ писаца говори о Чимабеу и Ђоту, и оновременој тосканској уметности. Формирају се критеријуми уметничког суда, утврђују се законитости уметничког стварања, пишу

се биографије најугледнијих уметника. Утемељена на античким и средњовековним схватањима, али и на искуствима Ђотовог сликарства, погледи тих аутора, који у уметности претпостављају израз украсу, упоређују античке и модерне уметнике, траже однос између маште и подражавања природе и расправљају о проблемима форме и боје, чине прелаз ка стварању духа ренесансе.

XV ВЕК У ИТАЛИЈИ

- Основне црте ренесансне културе – стремљење ка упознавању природе, свест о вредности људске личности, интересовање за остварења људи и хуманистички поглед на све појаве живота – нашле су у италијанској уметности XV века израз у стремљењу ка реалистичким методама и научним основама уметности које су се испољиле изучавању анатомије и пропорција људског тела, перспективе итд. Таква интересовања била су својствена и италијанској литератури о уметности епохе ране ренесансе. За разлику од средњег века, у њој се појаве сагледавају у историјском контексту, зборници техничких упутстава уступају место покушајима научних истраживања и утврђивању норми за приказивање стварности. Схватања теоретичара кватрочента се, међутим, разликују и од античких погледа на уметност. Они суштину уметности виде не толико у подражавању природе колико у упознавању и савладавању њених законитости.
- **ЛОРЕНЦО ГИБЕРТИ** (1378-1455) чувени фирентински скулптор, био је један од најзначајнијих теоретичара уметности ране ренесансе. Своје погледе на уметност изнео је, при крају живота, у делу *Коментари*. Спис чине три дела. У првом је на основу античких аутора – Витрувија, Плинија и других – изложена историја античке уметности. Знатно је занимљивији други део, посвећен италијанским сликарима XIV века. Гиберти пише само о делима која је лично видео, а критеријуми за њихово оцењивање јесу цртеж, који је за њега основ уметности, и моделовање (*rilievo*) тј. пластична обрада форме. Полазећи од таквог становишта, он даје нову оцену уметности тречента. Чимабуа сматра привржеником *грчког* манира, Кавалини је тај манир превазишао делимично, а Ђото у потпуности. Међу сијенским сликарима нарочито

истиче Амброђа Лоренцетија, посебно због његових драматичних сцена. Гиберти сматра да је прва половина XIV века донела велика остварења, достојна античке уметности, док је друга половина, обележена стваралаштвом Ђотових следбеника, период опадања. Други део *Коментара* аутор завршава својом биографијом, првом познатом аутобиографијом једног уметника. Карактерише је то што Гиберти не описује детаље из личног живота већ само своја дела и уметничко формирање. Напоследку, трећи део, који није довршен, представља покушај излагања теоретских основа уметности. Гиберти се ту бави основним принципима оптике (према арапским изворима) и пропорција (по Витрувију), а описује и неке новооткривене античке споменике. Гибертијев покушај историјског и критичког сагледавања уметничких остварења утицао је на низ аутора XV века, међу њима и на Ландинија.

- **КРИСТОФРО ЛАНДИНИ**, први преводилац Плинија, у својим *Коментарима о Дантеу* (1481) даје преглед онога што је у Фиренци урађено у области културе. Међу знаменитим људима града помиње и неколико сликара. Уметност тречента излаже по Виланију, док његове оцене стваралаца XV столећа, мада под утицајем мерила античких аутора, одражавају схватања хуманистичких кругова фирентинског друштва. Код Мазача Ландини подвлачи природност и пластичност фигура, код дел Кастања цртеж, код Учела мајсторску композицију и перспективу, а код Донатела изражајну снагу и покрет фигура.
- У основи оцена и погледа на поједине уметнике код писаца кватрочента се налази једна општа схема развита уметности, поменуто и у литератури XIV столећа. Према тој троделној схеми, процват уметности у антици сменио је опадање у средњем веку, да би до новог расцвата дошло у Италији, деловањем Ђота и других мајстора XIII и XIV века. Средњовековна уметност се назива *варварском* или *готском*, мада се у њој запажају повремени узлети (нпр. каролиншка ренесанса). Међутим, главно интересовање уметника и писаца кватрочента није било посвећено изучавању историјских етапа у развоју уметности већ теоријском објашњењу тог прелома. Тиме су се бавили бројни трактати.
- **ЛЕОН БАТИСТА АЛБЕРТИ** (1404-1472) је један од аутора чији су трактати одиграли изузетно значајну улогу у развоју теоријске мисли кватрочента. На универзитету у Болоњи, где је стекао широко

хуманистичко образовање, Алберти је упознао уметност антике. Кад се вратио у Фиренцу видео је да је благодарећи делима Брунелескија, Донатела и Мазача настала једна нова уметност која се може упоредити са античком. Његови списи постали су теоријско образложење те нове фирентинске уметности.

- На савременике је највише утицао трактатом *О сликарству*. Полазни принцип тог списка је да је уметност наука која почива на законима и правилима. Алберти настоји да утврди те законитости и овлада њима. Зато се бави правилима перспективе, пропорција, структуре људског тела, композиције, светлотамног и контуре. Друго његово полазиште је да сликарство приказује само оно што се може видети (*сликар се само труди да подражава оно што види*). Отуда слику дефинише као *перспективни изглед природе*. Међутим, сличност с природом није довољна да би једно уметничко дело било савршено. Потребна је и лепота, а њу Алберти види у сразмерности тј. складном односу појединих делова слике. Стога је, по њему, најзначајнији елемент слике композиција, а највећи домет сликара историјска композиција. Одбацује златну боју.
- Пред крај живота Алберти је написао један теоријски спис посвећен скулптури: *О статуи*. У њему је изнео математичко тумачење пропорција људског тела, анализирајући, уз помоћ математике и анатомије, промене које на телу настају приликом покрета. Навео је и две различите методе рада вајара са материјалом: *путем додавања и путем одузимања*, што је изразио појмовима *пластика и скулптура*. Списом о скулптури утицао је на Микеланђела.
- Алберти се интересовао и за архитектуру. Аутор је првог теоретског дела о архитектури после Витрувија: *Десет књига о архитектури (De re aedificatoria, libri decem)*. Спис одражава Албертијева искуства у области градитељства, где је као уметник остварио највећа дела. Теорију и праксу градитељства излаже, по угледу на Витрувија, у десет целина. Приликом рада на том спису Алберти је користио три извора: дела античких писаца о архитектури, у првом реду Витрувија, кога поштује али и допуњава неке његове ставове, потом очуване споменике царског Рима, које је описивао, правио њихове копије и комбиновао њихове делове у нове целине и, најзад, сопствено искуство архитекте.

Као три основна принципа архитектуре он издваја функционалност, корисност и задовољство. Поред описа античких споменика, он говори и о архитектонским остварењима свога времена, а при томе користи, што је новина, латинску терминологију. Од архитекте захтева широко образовање, у првом реду знања из области математике и сликарства. Албертијев спис о архитектури је убрзо стекао знатну популарност и ван граница Италије, па је утицао на развитак европске архитектуре.